

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

prof. dr hab. Andrzej Siemaszko

dr Paweł Ostaszewski

Joanna Klimczak

Badanie poparcia dla zaostrzenia polityki karnej.

Wyniki trzech sondaży opinii publicznej

Warszawa 2018

Spis treści

Wstęp	1
Metodologia badań	3
Omówienie wyników badań	5
Zakończenie	22
Aneks.....	23

Wstęp

W debacie publicznej często powraca temat polityki kryminalnej i wymiarów kar za poszczególne przestępstwa i wykroczenia. Padają m.in. pytania o to, czy polskie prawo karne jest efektywne, sprawiedliwe czy/i surowe. Dyskutowana jest np. potrzeba zaostrzenia obecnych przepisów, szczególnie tych za najcięższe przestępstwa. Problematyka karania sprawców przestępstw podejmowana jest regularnie w mediach właściwie przy każdej kolejnej „głośnej” sprawie przestępstwa. Odnawia się przy tej okazji niezmiennie pytanie o potrzebę ewentualnych zmian w prawie karnym.

Aby odpowiedzieć na takie pytanie, należałoby w pierwszej kolejności rozważyć, czy zmiany te są konieczne do rozwiązania problemu będącego przedmiotem debaty. Jeżeli na to pytanie odpowiemy twierdząco, to w kolejnych krokach należy rozważyć, jakie zmiany byłyby adekwatne i proporcjonalne do rangi i skali rozwiązywanego problemu. Chodzi więc o projekt zmiany rzeczywiście przydatnej i koniecznej. Jednakże polityka kryminalna stała się stałym elementem debaty publicznej i nie można już oddzielić obiektywnych rozważań nauki o efektywności prawa karnego i poszczególnych kar kryminalnych (np. w zapobieganiu przestępczości) od głosów opinii publicznej na ten sam temat. Polityka kryminalna państwa jest obserwowana i oceniana przez społeczeństwo. Konkretnie decyzje organów państwa w zakresie stanowienia i praktycznego stosowania prawa, w tym prawa karnego, oddziałują na nastroje i postawy społeczne. Z drugiej zaś strony opinia publiczna też może oddziaływać na politykę kryminalną, a konkretne społeczne oczekiwania i postawy mogą wpływać na zmianę przepisów.

Profesor Mirosława Melezini w 2003 r. pisała:

„W centrum debaty znalazła się [dziś] problematyka o pierwszorzędym znaczeniu dla polityki kryminalnej. Chodzi mianowicie o sposób reagowania na zjawisko przestępczości. Z coraz większym natężeniem pojawiały się – wcale zresztą nie nowe pytania: Czy zwiększenie surowości karania może przyczynić się do zmniejszenia rozmiarów przestępczości i czy wobec tego odpowiedzią na narastającą przestępczość powinno być zaostrzenie represji karnej? Czy w świetle wzrostu przestępczości

ujawnionej należy zwiększyć represyjność prawa karnego, czy pozostać przy promowanym przez nowy kodeks karny racjonalizmie karania?”¹.

Dziś jesteśmy świadkami spadku przestępczości i poprawy bezpieczeństwa w Polsce², jednakże pytania o politykę kryminalną pozostają te same. Dlatego warto sprawdzić, jak kształtują się aktualnie opinie Polaków w tej kwestii. Niniejsze badanie miało na celu sprawdzenie co na temat obecnie funkcjonującego prawa karnego sądzą Polacy i jaki jest ich stosunek do zaostrzenia przepisów karnych. Dla realizacji tego celu, w lipcu i sierpniu 2018 r. na zlecenie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości zostały przeprowadzone trzy niezależne sondaże opinii publicznej dotyczące polityki karnej. Do współpracy zostały wybrane firmy: Kantar, CBOS i Ipsos. Każdy sondaż został przeprowadzony metodą Omnibus, która gwarantuje realizację badania na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie mieszkańców Polski.

Dzięki realizacji badań przez trzy niezależne ośrodki, uzyskano unikalny materiał porównawczy dotyczący punitowności polskiego społeczeństwa. W przypadku większości pytań opinie respondentów poszczególnych sondaży były bardzo zbieżne, co potwierdzałoby ich rzetelność i trafność. W kilku przypadkach zaobserwowano jednak na tyle istotne różnice w odpowiedziach, że kwestia ta wymaga dogłębnej analizy metodologicznej, wykraczającej poza ramy niniejszego opracowania.

Raport składa się z niniejszego wstępu, opisu metodologii badania, omówienia jego wyników, zakończenia i aneksu.

¹ M. Melezini, *Punitowność wymiaru sprawiedliwości karnej w Polsce w XX wieku*, Białystok 2003, s. 9.

² Por. np. *Mniej przestępstw, wysokie poczucie bezpieczeństwa Polaków - podsumowanie I półrocza 2018 roku*, „Statystyka” Policji, <http://statystyka.policja.pl/st/informacje/161093.Mniej-przestepstw-wysokie-poczucie-bezpieczenstwa-Polakow-podsumowanie-I-polrocz.html> (dostęp 23.11.2018 r.); *Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2016 roku*, www.bip.mswia.gov.pl/download/4/31673/RaportostaniebezpieczenstwawPolscew2016roku.pdf (dostęp 23.11.2018 r.).

Metodologia badań

Jak już sygnalizowano, każdy z trzech omawianych w tym opracowaniu projektów został przeprowadzony w ramach badania Omnibus, a więc cyklicznego, wielotematycznego badania opinii publicznej realizowanego na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie mieszkańców Polski. Badania zostały przeprowadzone przy wykorzystaniu techniki wywiadów bezpośrednich (w domach respondentów), wspieranych komputerowo (CAPI – Computer Assisted Personal Interview). Oznacza to, że ankieter odczytywał pytania wyświetlające się na monitorze laptopa, a następnie zaznaczał odpowiedzi wskazane przez respondenta (pytania zamknięte) lub zapisywał treść wypowiedzi respondenta (pytania otwarte).

Szczegółowe terminy realizacji badań to:

- Kantar: 27 lipca – 1 sierpnia 2018 r.
- Ipsos: 9 – 14 sierpnia 2018 r.
- CBOS: 23 – 28 sierpnia 2018 r.

Otrzymane wyniki obejmowały odpowiedzi na blok dziesięciu pytań poświęconych różnym wymiarom opinii publicznej o karach i karaniu oraz odpowiedzi na pytania charakteryzujące cechy społeczno-demograficzne badanych (tak zwane pytania metryczkowe).

W badaniu realizowanym przez Kantar próba miała charakter kwotowo-losowy i była dobierana z operatu adresowego Głównego Urzędu Statystycznego. W badaniu wzięło udział 1061 osób w wieku od 15 do 90 lat (średni wiek 46 lat), w tym 51,6% kobiet i 48,4% mężczyzn; 18,1% spośród tych osób miało wykształcenie podstawowe, 28,7% wykształcenie zawodowe, 38,4% wykształcenie średnie i 14,9% wykształcenie wyższe.

W sondażu Ipsos respondentów dobierano kwotowo ze względu na płeć i wiek w 168 punktach realizacji (gminach) wylosowanych z prawdopodobieństwami proporcjonalnymi do liczby ludności. Próba po zrealizowaniu była ważona ze względu na płeć, wiek, wykształcenie i typ miejscowości (miasto-wieś), co zapewniło jej reprezentatywność dla badanej populacji mieszkańców Polski w wieku 15 lat i więcej. W efekcie ważenia, próba objęła 1000 osób w wieku od 15 do 88 lat (średni wiek 46

lat), z czego 52,2% kobiet i 47,8% mężczyzn; wśród tych osób 18,8% posiadało wykształcenie podstawowe, 24,2% wykształcenie zawodowe, 33,7% wykształcenie średnie i 23,3% wykształcenie wyższe. Łącznie zrealizowano 1002 wywiady.

Także w badaniu realizowanym przez CBOS surowy zbiór danych został poddany ważeniu – metodą ważenia wieńcowego (*rim weighting*) – z uwzględnieniem cech społeczno-demograficznych takich jak: płeć, wiek, wielkość miejscowości zamieszkania, województwo zamieszkania, wykształcenie. W badaniu wzięło udział 1000 osób w wieku powyżej 18 roku życia, z czego 52,7% kobiet i 47,3% mężczyzn; 17,9% spośród tych osób miało wykształcenie podstawowe/gimnazjalne, 24,1% wykształcenie zasadnicze zawodowe, 31% wykształcenie średnie i 27% wykształcenie wyższe.

Na podstawie danych można przyjąć, że badane w trzech sondażach populacje są ze sobą porównywalne pod względem demograficznym³.

³ Można jedynie zwrócić uwagę na to, że w grupie badanej przez Kantar był najniższy odsetek badanych z wyższym wykształceniem – 14,9%, podczas gdy dla Ipsos wynosił on 23,3%, a dla CBOS 31%.

Omówienie wyników badań

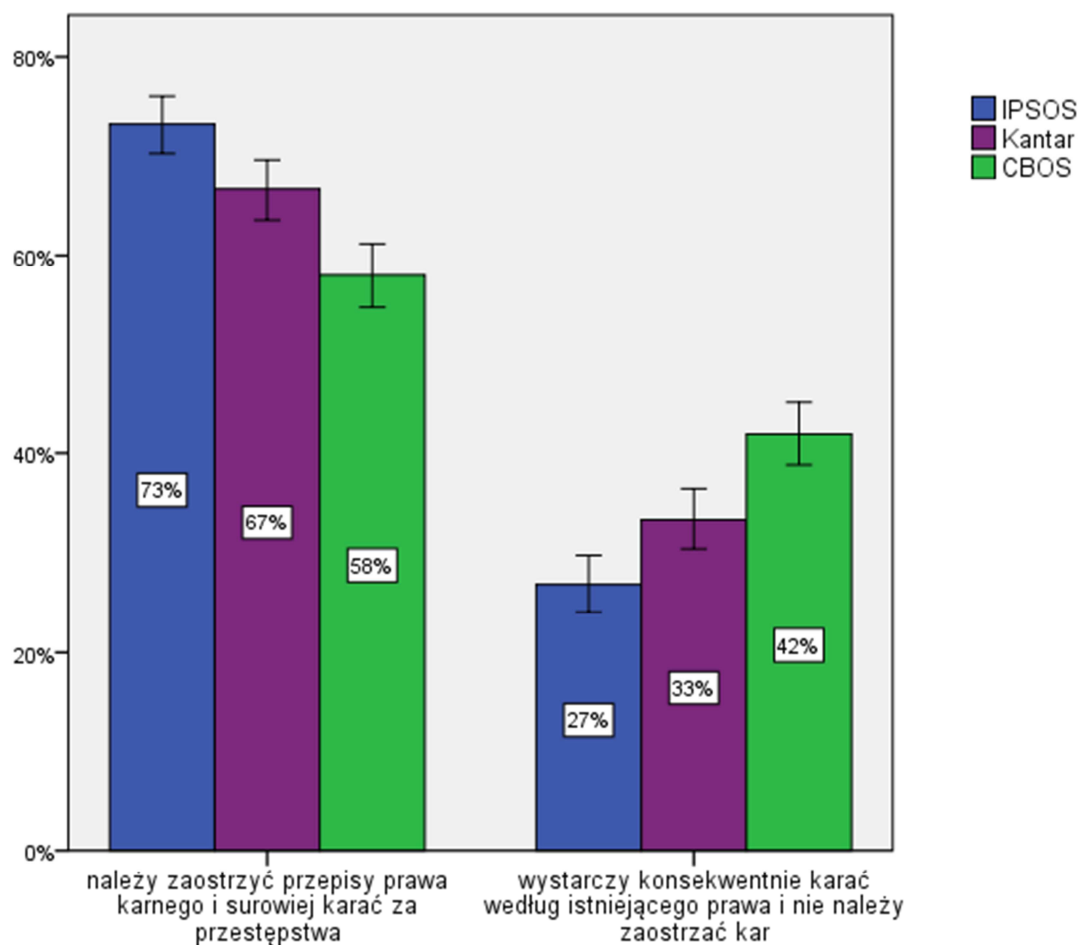
Pierwsze z wykorzystanych w badaniach pytań dotyczyło ogólnych postaw społecznych wobec możliwości ograniczenia przestępczości dzięki zaostrzeniu przepisów prawa karnego. Treść pytania i proponowane odpowiedzi były tożsame w trzech badaniach⁴.

Niezależnie od rodzaju sondażu, większość respondentów opowiedziała się za tym, że aby ograniczyć przestępczość i poprawić bezpieczeństwo obywateli, należy zaostrzyć przepisy prawa karnego i surowiej karać za przestępstwa. Jak widać na wykresie nr 1, najbardziej zdecydowani w tej kwestii byli badani przez Ipsos – aż 73% spośród nich wyraziło poparcie dla zaostrzenia polityki karnej. Z kolei bardziej wyważone opinie mieli ankietowani w badaniu CBOS, w którym aż 42% odpowiadających uznało, że wystarczy konsekwentnie karać według istniejącego prawa i nie należy zaostrzać kar. Przedstawione na wykresie słupki błędów reprezentują przedziały ufności (95%) dla poszczególnych odpowiedzi. Pokazują one, że, wbrew oczekiwaniom i założeniom metodologicznym, różnice w odpowiedziach respondentów badanych przez różne firmy badawcze są istotne statystycznie. Problematyka ta wymaga niewątpliwie dokładniejszej analizy metodologicznej, wykraczającej poza ramy niniejszego krótkiego raportu. Warto jednak odnotować, że wyniki bardzo zbliżone do „średnich” z tych badań uzyskano dla porównywalnego pytania zadanego przez CBOS w 1996 r. Po przekształceniu do tej samej formy (bez odpowiedzi „trudno powiedzieć”) tamto badanie sygnalizowało, że 64% badanych było zdania, że aby ograniczyć przestępczość, należy zaostrzyć przepisy prawa, a 36% – że wystarczy stanowczo i konsekwentnie karać według istniejącego prawa⁵.

⁴ Jedyną modyfikacją był układ pytania w badaniu realizowanym przez Kantar. Dokładna jego treść brzmiała bowiem tak: *Która z następujących opinii jest najbliższa Pana(i) poglądom?* i odpowiedzi: *Aby ograniczyć przestępczość, należy zaostrzyć przepisy prawa karnego/Aby ograniczyć przestępczość, wystarczy karać według istniejącego prawa/Trudno powiedzieć.* W badaniu zrealizowanym przez Ipsos w drugiej kategorii odpowiedzi nie znalazło się też słowo „konsekwentnie”.

⁵ Por. *Sposoby walki z przestępczością*, Komunikat z badań, Warszawa, maj '96, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1996/K_074_96.PDF (dostęp 23.11.2018 r.).

Wykres 1. Aby ograniczyć przestępczość i poprawić bezpieczeństwo obywateli...

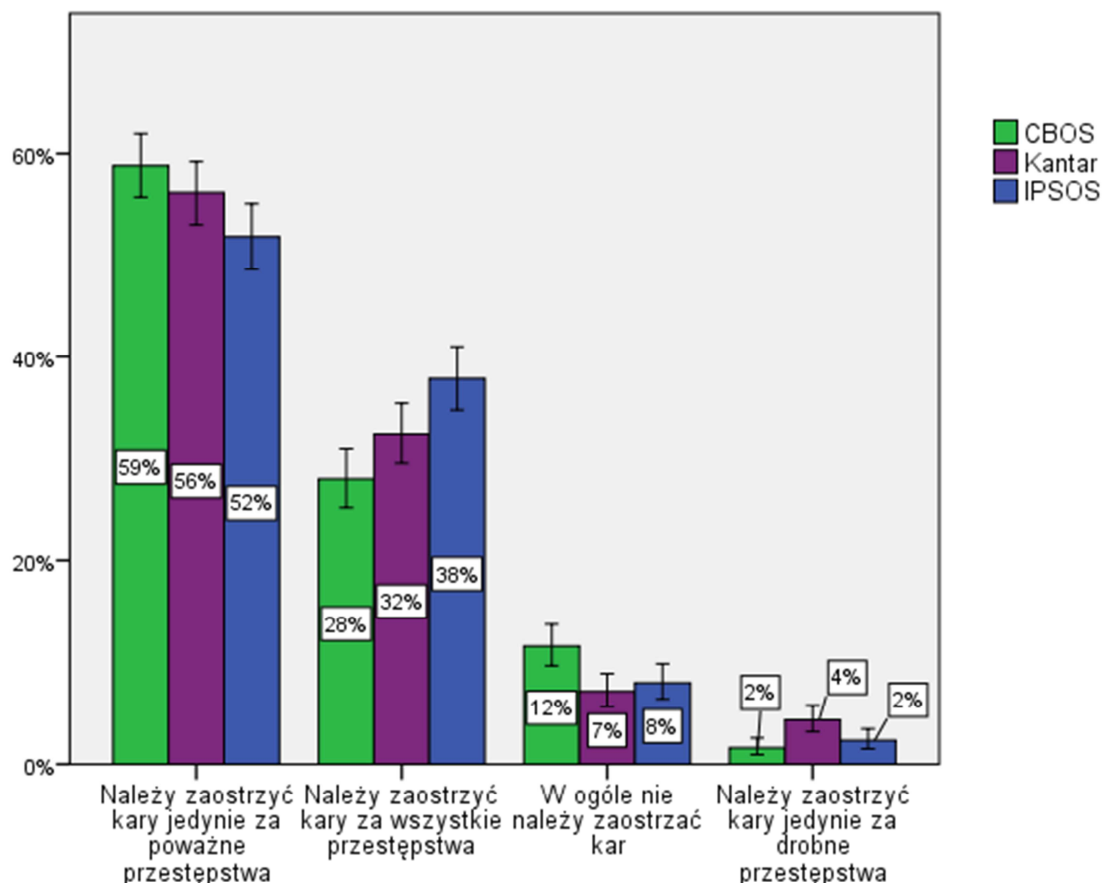
Drugie z pytań dotyczyło zaś kwestii, czy kary za przestępstwa, i jeżeli tak, to, ogólnie biorąc, za jakie, powinny, zdaniem respondentów, zostać zaostrzone⁶.

Na wykresie nr 2 można zauważyć, że hierarchia udzielanych odpowiedzi była taka sama w każdym z badań. Najwięcej, bo ponad połowa respondentów w każdym z sondaży zajęła stanowisko, że należy zaostrzyć kary jedynie za poważne przestępstwa. Pozostali ankietowani (ok. 30% w każdym badaniu) odpowiadali, że należy zaostrzyć kary za wszystkie przestępstwa. Wybierając między ostatnimi dwiema możliwościami, badani chętniej odpowiadali, że w ogóle nie należy zaostrzać kar (średnio 9%), natomiast marginalnie zajmowali stanowisko, że należy zaostrzyć kary jedynie za drobne przestępstwa. Warto ponadto zwrócić uwagę, że o ile są widoczne różnice między sondażami w odpowiedziach przemawiających za zaostrzaniem kar, o tyle przy stanowisku, że nie należy w ogóle zaostrzać kar,

⁶ W Kantar zadano pytanie: „A biorąc pod uwagę następujące opinie, która jest Panu(i) najbliższa?” W drugiej odpowiedzi zamiast słowa „poważne” było słowo „najcięższe”.

odsetki odpowiedzi w poszczególnych badaniach są do siebie bardziej zbliżone. Osoby o postawach punitywnych mogły bowiem wybierać między kategoriami: „należy zaostrzyć kary za wszystkie przestępstwa” (bardziej rygorystyczna postawa) i „należy zaostrzyć kary jedynie za poważne przestępstwa” (mniej rygorystyczna postawa).

Wykres 2. Czy i za jakie przestępstwa należałoby zaostrzyć odpowiedzialność karną?

W kolejnym pytaniu respondenci zostali poproszeni o zajęcie stanowiska w kwestii kar za poważne przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu oraz wolności – czy ich podwyższenie jest wyrazem sprawiedliwości i zwiększa poczucie bezpieczeństwa obywateli, czy raczej oznacza nadmierną ingerencję państwa w wolność osobistą i obniża poczucie bezpieczeństwa obywateli.

W sondażach realizowanych przez Kantar i CBOS pytanie zadane zostało w tej samej formie. W obu wyniki są zbliżone – zdecydowana większość respondentów postrzega podwyższenie kar za podane przestępstwa jako wyraz sprawiedliwości

i sposób na zwiększenie poczucia bezpieczeństwa obywateli (ponad 80% odpowiedzi).

W badaniu realizowanym przez Ipsos, to zagadnienie zostało rozbite na dwa oddzielnie pytania – odpowiednio dla przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu oraz dla przestępstw przeciwko wolności. Respondenci odpowiedzieli bardzo podobnie w obu przypadkach. Zdecydowana większość uznała za wyraz sprawiedliwości i formę poprawy poczucia bezpieczeństwa podwyższenie kar za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (83,5%) a także za przestępstwa przeciwko wolności (81,1%).

Tabela 1. Czy podwyższenie kar za poważne przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu oraz wolności, jest Pana(i) zdaniem:

	Kantar		CBOS	
	N	%	N	%
Wyrazem sprawiedliwości i zwiększa poczucie bezpieczeństwa obywateli	761	81,2	782	86,9
Nadmierną ingerencją państwa w wolność osobistą i obniża poczucie bezpieczeństwa obywateli	176	18,8	118	13,1
Ogółem	937	100,0	899	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	124	11,7	101	10,1

Następne pytanie także zostało przedstawione bardziej szczegółowo w badaniu Ipsos niż w pozostałych dwóch sondażach, stąd tabele 2 i 3 prezentują wyniki tylko z tego projektu. Zadaniem respondentów była ocena w dwóch wymiarach trzech rodzajów przestępstw: oszustw gospodarczych, oszustw internetowych i nieuczciwych pożyczek. W pierwszym wymiarze należało zająć stanowisko, czy surowsze karanie za te przestępstwa jest konieczne dla sprawnego funkcjonowania gospodarki, czy też jest nieuprawnionym ograniczeniem swobody prowadzenia działalności gospodarczej. W drugim, trzeba było wybrać, czy surowsze karanie za ww. przestępstwa przyczynia się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa obywateli i firm w obrocie gospodarczym, czy jest nadmierną ingerencją państwa w wolność i swobody obywatelskie.

Respondenci w badaniu zrealizowanym przez Ipsos w podobnym stopniu odnieśli się do przestępstw w postaci oszustw gospodarczych i internetowych. Zdecydowana większość (ok. 87%) uważała, że surowsze karanie tych przestępstw jest konieczne

dla sprawnego funkcjonowania gospodarki i przyczynia się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa obywateli i firm w obrocie gospodarczym.

Jednakże największe poparcie dla surowego karania respondenci wyrazili w przypadku przestępstwa w postaci nieuczciwych pożyczek. Niemal wszyscy badani (90%) uważali, że surowsze karanie w tym względzie jest konieczne dla sprawnego funkcjonowania gospodarki i przyczynia się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa obywateli i firm w obrocie gospodarczym.

W sondażu realizowanym przez CBOS zapytano respondentów tylko o pierwszy wymiar, a w badaniu zrealizowanym przez Kantar o drugi. W obu ankietach było to jedno pytanie bez podziału na rodzaje przestępstw⁷. Okazało się jednak, że, pomimo tej różnicy metodologicznej, odpowiedzi respondentów były bardzo zbliżone do tych uzyskanych w sondażu Ipsos. Mianowicie respondenci sondażu CBOS ocenili (83,7%), że surowsze karanie za oszustwa gospodarcze, internetowe i nieuczciwe pożyczki przyczynia się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa obywateli i firm w obrocie gospodarczym, a badani przez Kantar, że jest ono konieczne dla sprawnego funkcjonowania gospodarki, ponieważ przyczynia się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa w obrocie gospodarczym (79% badanych).

Tabela 2. Ipsos – Surowsze karanie za przestępstwa:

	Oszustwa gospodarcze		Oszustwa internetowe		Nieuczciwe pożyczki	
	N	%	N	%	N	%
Konieczne dla sprawnego funkcjonowania gospodarki	778	86,6	762	87,5	800	90,4
Nieuprawnionym ograniczeniem swobody prowadzenia działalności gospodarczej	120	13,4	109	12,5	85	9,6
Ogółem	898	100,0	870	100,0	885	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	102	10,2	130	13,0	115	11,5

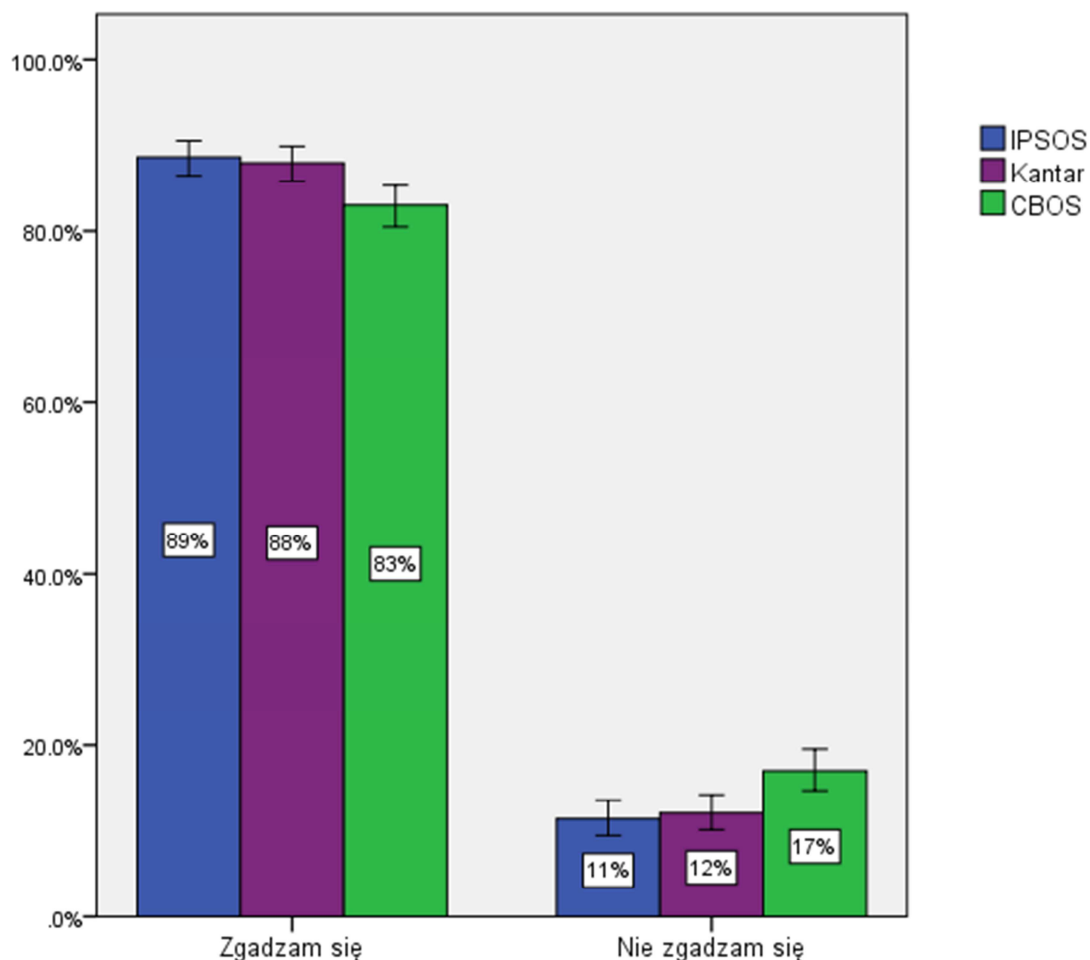
⁷ Treść pytania: *A czy Pana(i) zdaniem, surowsze karanie za przestępstwa w postaci oszustw gospodarczych, oszustw internetowych, nieuczciwych pożyczek... Odpowiedzi dla Kantar: Jest konieczne dla sprawnego funkcjonowania gospodarki, ponieważ przyczynia się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa w obrocie gospodarczym/Jest nieuprawnionym ograniczeniem swobody prowadzenia działalności gospodarczej. Odpowiedzi dla CBOS: Przyczynia się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa obywateli i firm w obrocie gospodarczym/Jest nadmierną ingerencją państwa w wolność i swobody obywatelskie.*

Tabela 3. Ipsos – Czy surowsze karanie za przestępstwa:

	Oszustwa gospodarcze		Oszustwa internetowe		Nieuczciwe pożyczki	
	N	%	N	%	N	%
Przyczynia się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa obywateli i firm w obrocie gospodarczym	766	86,1	771	87,8	818	91,0
Jest nadmierną ingerencją państwa w wolność i swobody obywatelskie	124	13,9	107	12,2	81	9,0
Ogółem	890	100,0	878	100,0	899	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	110	11,0	122	12,2	101	10,1

W kolejnym pytaniu respondenci mieli ustosunkować się do tego, czy za zabójstwo kwalifikowane – w treści pytania respondentom zostały podane przesłanki tego czynu – sprawcy powinna grozić wyłącznie kara dożywotniego pozbawienia wolności. Niezależnie od rodzaju sondażu (zob. wykres nr 3), zdecydowana większość badanych opowiedziała się za zawężeniem zagrożenia karą do najwyższego wymiaru (kary dożywotniego pozbawienia wolności) w przypadku zabójstwa kwalifikowanego. Szczegółowe odpowiedzi respondentów zawiera tabela nr 3 aneksu do niniejszego raportu.

Wykres 3. Czy zgadza się Pan(i), czy nie zgadza, że za zabójstwo... [kwalifikowane] powinna grozić wyłącznie kara dożywotniego pozbawienia wolności?⁸

Respondenci zostali następnie poproszeni o zajęcia stanowiska, czy za wybrane siedem przestępstw powinno się karać tak jak obecnie, łagodniej, czy surowiej niż obecnie. W pytaniach zadanych przez Kantar podany był dodatkowo wymiar kary przewidziany dla każdego z wymienionych przestępstw w obowiązującym Kodeksie karnym.

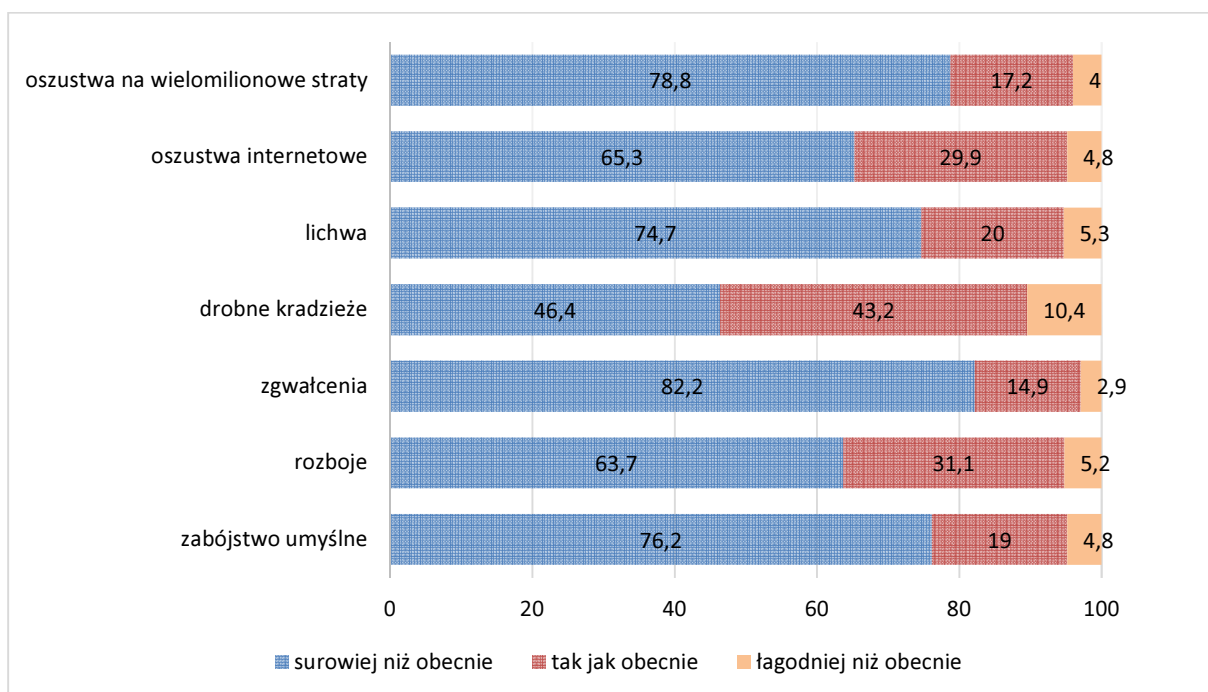
Odpowiedzi w poszczególnych sondażach były zbliżone dla większości kategorii przestępstw – niemal zawsze przeważająca część ankietowanych uważała, że karać należy bardziej surowo. Niezależnie od badania, największe poparcie dla zaostrzenia odpowiedzialności karnej respondenci wyrazili w odniesieniu do przestępstwa

⁸ Dokładna treść pytania brzmiała: *Obecnie za zabicie człowieka ze szczególnym okrucieństwem lub w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem lub w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie lub zabicie więcej niż jednej osoby jednym czynem, grozi kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 12, kara 25 lat pozbawienia wolności albo kara dożywotniego pozbawienia wolności. Czy zgadza się Pan(i), czy nie zgadza, że za to przestępstwo powinna grozić wyłącznie kara dożywotniego pozbawienia wolności?*

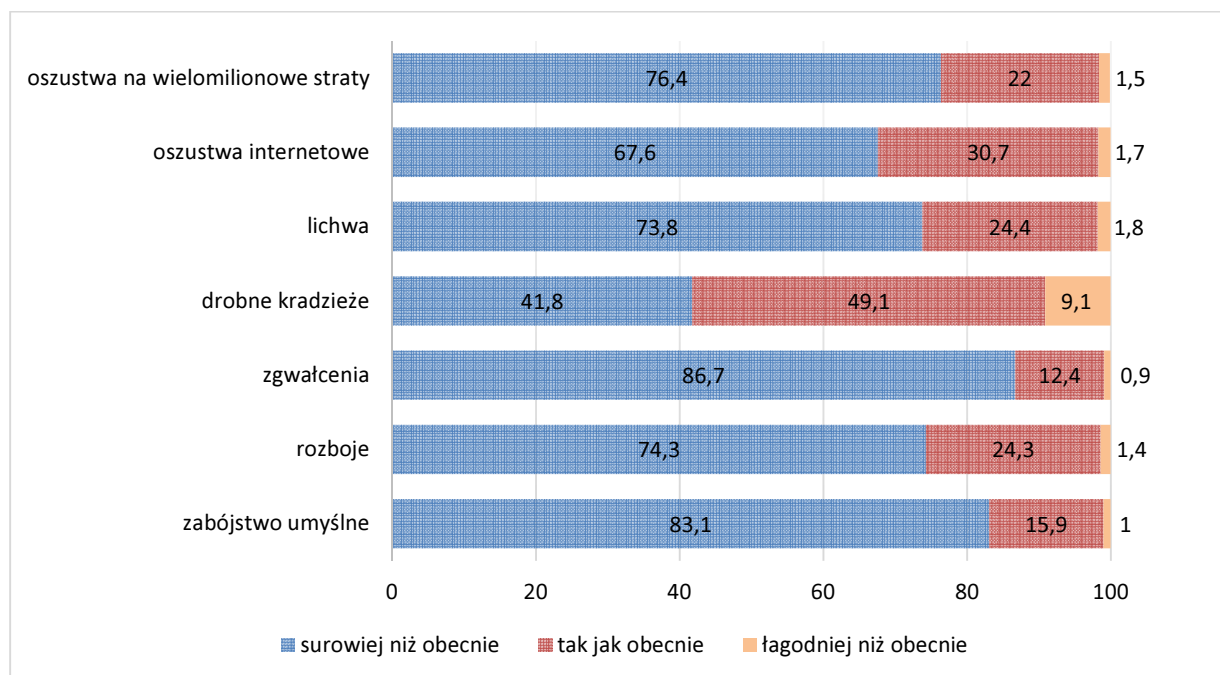
zgwałcenia. Przy tym przestępstwie odnotowano także najniższy odsetek odpowiedzi za pozostawieniem możliwości karania sprawców bez zmian oraz marginalny za tym, aby karać ich łagodniej niż ma to miejsce obecnie.

Wyjątkowo odmiennych odpowiedzi udzielili respondenci w kwestii karania sprawców drobnych kradzieży. W dwóch sondażach (Ipsos i CBOS) większość badanych zajęła stanowisko, że należy tych sprawców karać tak jak ma to miejsce obecnie. Było to jedyne przestępstwo, dla którego za zaostrzeniem odpowiedzialności karnej opowiedziała się mniejszość respondentów, a także najwięcej odpowiedzi za tym, że należy karać ich łagodniej niż ma to miejsce obecnie.

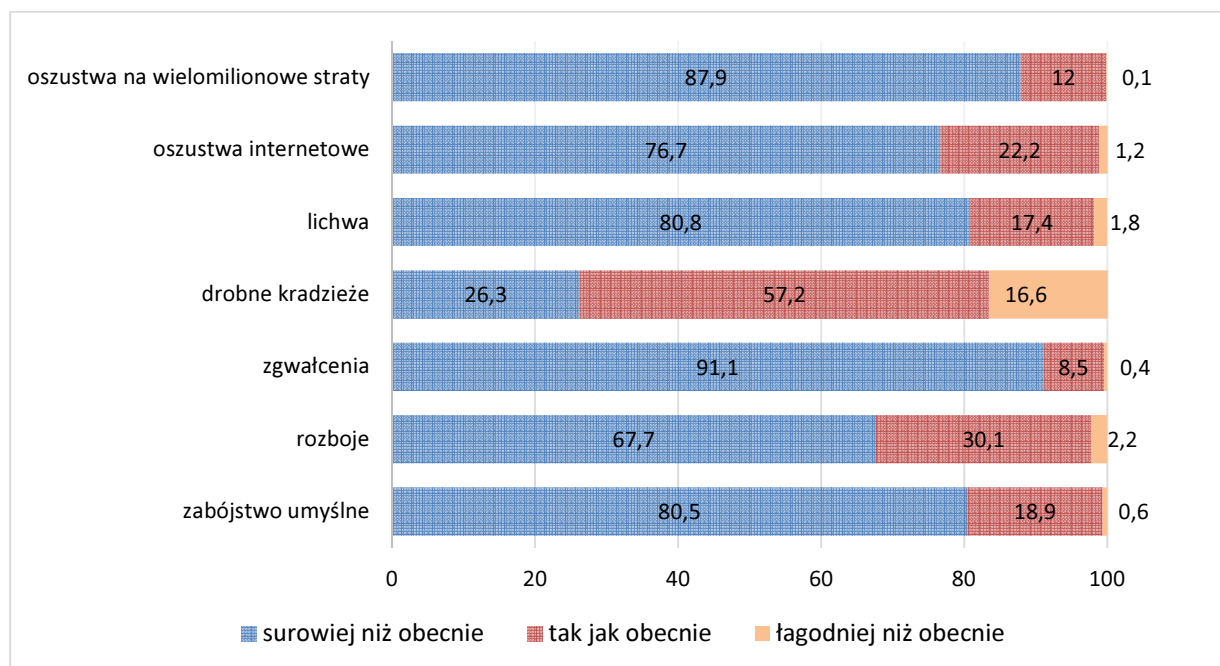
Wykres 4. Kantar – stosunek do wymiaru kar za poszczególne przestępstwa

Wykres 5. Ipsos – stosunek do wymiaru kar za poszczególne przestępstwa

Wykres 6. CBOS – stosunek do wymiaru kar za poszczególne przestępstwa

Kolejnym zagadnieniem poruszonym w analizowanych sondażach była kwestia ewentualnej zmiany wieku, od którego nieletni sprawcy najcięższych przestępstw (np. umyślnego zabójstwa, pobicia ze skutkiem śmiertelnym) mogą być karani tak jak dorośli.

Jedynie w badaniu realizowanym przez Kantar zostały zadane dwa pytania do tego tematu. W pierwszym z nich, w treści został podany obecnie obowiązujący wiek odpowiedzialności karnej nieletnich (od 15 roku życia), a następnie zapytano, czy powinien on się zmienić, czy nie. Większość respondentów (78,9%) było zdania, że wiek odpowiedzialności karnej nieletnich nie powinien się zmieniać.

W drugim pytaniu – takie pytanie zostało także zadane w pozostałych dwóch sondażach – respondenci zostali poproszeni o wskazanie, od jakiego wieku nieletni sprawcy najcięższych przestępstw powinni odpowiadać tak jak dorośli (ze wskazaniem 15 lat, jako obecnie obowiązującego wieku odpowiedzialności karnej nieletnich). Treść tego pytania była taka sama w każdym z trzech analizowanych sondaży. Tabela nr 4 zawiera odpowiedzi ze wszystkich trzech sondaży⁹.

Większość badanych była za tym, aby wiek odpowiedzialności karnej nieletnich pozostawić na obecnym poziomie 15 lat, przy czym najbardziej zdecydowani w tej kwestii byli respondenci badani przez Kantar (79%), a najmniej – badani przez CBOS, wśród których 46% zajęło takie stanowisko.

Pozostali respondenci najczęściej opowiadali się za podwyższeniem tego wieku do 16 lub 17 lat. Zwraca też uwagę, że kilkanaście osób opowiadałoby się za podwyższeniem tego wieku nawet powyżej granicy wieku ogólnej odpowiedzialności karnej (do 18 lat).

⁹ Wśród Kategorii „inne” w odpowiedziach wskazanych w IPOS znalazły się: „od 20 lat” i „OD URODZENIA”. W innych odpowiedziach CBOS znalazło się natomiast: „karanie od 20 roku życia”, „od wieku w którym [sprawca] popełnił przestępstwo” oraz uzależnienie tego wieku od stopnia rozwoju dziecka.

Tabela 4. Od jakiego wieku, Pana(i) zdaniem, nieletni sprawcy najcięższych przestępstw (np. umyślnego zabójstwa, pobicia ze skutkiem śmiertelnym), powinni odpowiadać tak samo jak dorośli (np. karą więzienia)? Proszę podać liczbę lat.

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Poniżej 13 lat	1	0,1	-	-	7	0,7
Od 13 lat	26	2,5	81	9,2	98	10,3
Od 14 lat	37	3,6	63	7,2	68	7,1
Od 15 lat (tak jak obecnie)	809	78,9	478	54,8	442	46,3
Od 16 lat	58	5,7	103	11,8	197	20,7
Od 17 lat	80	7,8	143	16,4	128	13,5
Od 18 lat	14	1,4	4	0,4	11	1,1
Inaczej	-	-	2	0,2	3	0,3
Ogółem	1025	100,0	874	100,0	954	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	36	3,4	127	12,7	46	4,6

W kolejnym pytaniu respondentom została przedstawiona następująca sytuacja: *21-letni mężczyzna, wcześniej niekarany, bierze udział w pobiciu i przy użyciu noża powoduje ciężkie uszkodzenie ciała innej osoby*¹⁰. Następnie poproszono badanych o wskazanie, na jaką karę powinien zostać skazany ten mężczyzna. Odpowiedzi respondentów ilustruje wykres nr 7.

Większość ankietowanych wskazała za odpowiednią karę bezwzględnego pozbawienia wolności. Kolejnymi wskazywanymi karami (w przypadku Ipsos i CBOS niemal na równi) były: kara pozbawienia wolności w zawieszeniu i ograniczenie wolności/nieodpłatna praca na cele społeczeństwa. Odpowiedzi w badaniu realizowanym przez Kantar różnią się od pozostałych sondaży – aż 25% badanych wybrało karę ograniczania wolności, a następnie (16%) karę pozbawienia wolności w zawieszeniu. W tym sondażu był także najwyższy odsetek dla kary grzywny.

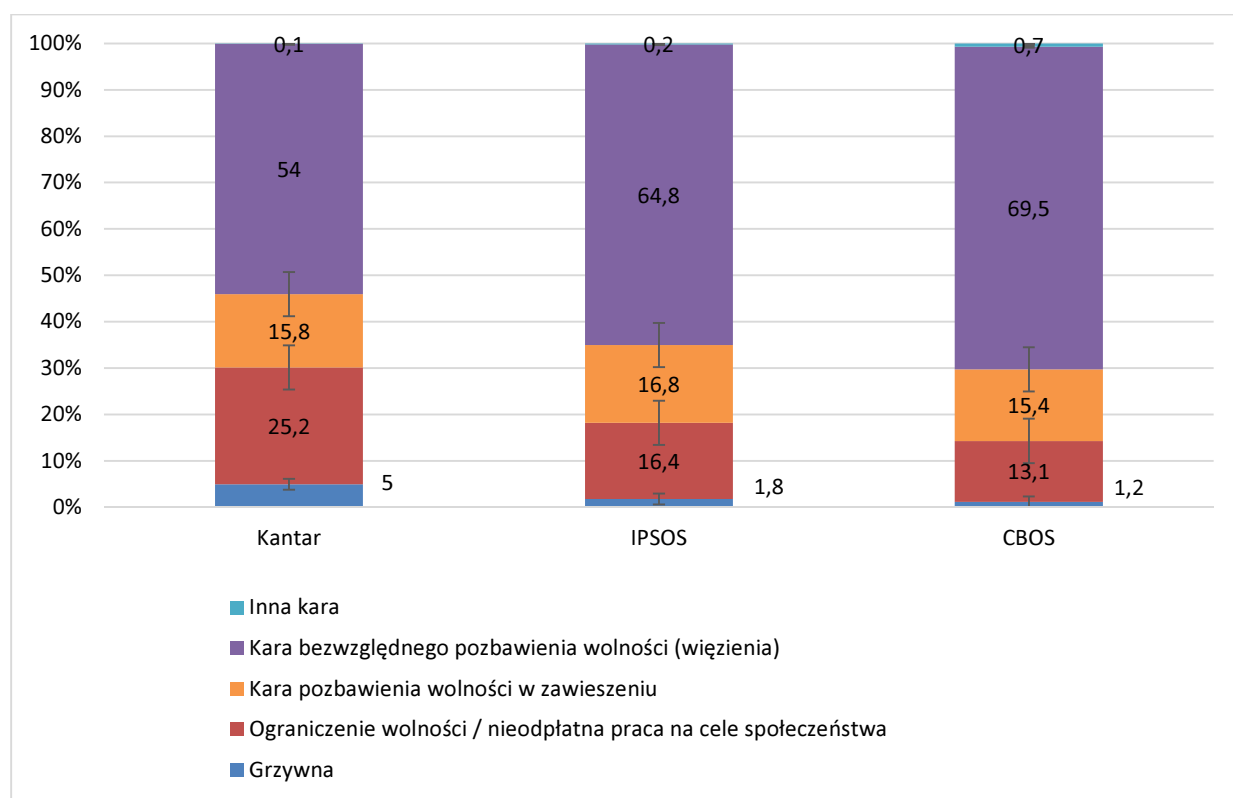
Ograniczona katarteria kar nie wystarczała niektórym respondentom, którzy uznali, że w podanej sytuacji należy sięgnąć po inną karę – m.in. skierowanie na ciężkie

¹⁰ W pytaniu zadany przez Kantar: *Proszę wyobrazić sobie sytuację, że 21-letni mężczyzna, uprzednio niekarany, bierze udział w bójce i przy użyciu noża powoduje ciężkie uszkodzenie ciała innej osoby. Jaką karę, Pana(i) zdaniem, powinien otrzymać?*

roboty, obcięcie ręki, a także karę śmierci. Dodatkowo, obok wymienionych w pytaniu, respondenci wskazywali następujące kary:

- Kantar: 3 razy – zadośćuczynienie dla osoby pokrzywdzonej, 2 razy – skierowanie na ciężkie roboty (tzw. „kamieniołomy” – obok ograniczenia wolności), 1 raz – przymusowa praca w więzieniu (obok kary bezwzględnego pozbawienia wolności);
- Ipsos: kara pozbawienia wolności do śmierci i praca na swoje utrzymanie w zakładzie karnym;
- CBOS: „kara bezwzględnego więzienia połączona z pracą, dzięki której utrzyma siebie i służbę więzienną”, bezwzględne więzienie i prace społeczne, odszkodowanie/zadośćuczynienie dla poszkodowanego, „dożywocie”.

Wykres 7. Ludzie mają różne poglądy na to, jak surowo karać przestępców. Np. 21-letni mężczyzna, wcześniej niekarany, bierze udział w pobiciu i przy użyciu noża powoduje ciężkie uszkodzenie ciała innej osoby. Jaką karę, Pana(i) zdaniem, powinien otrzymać?

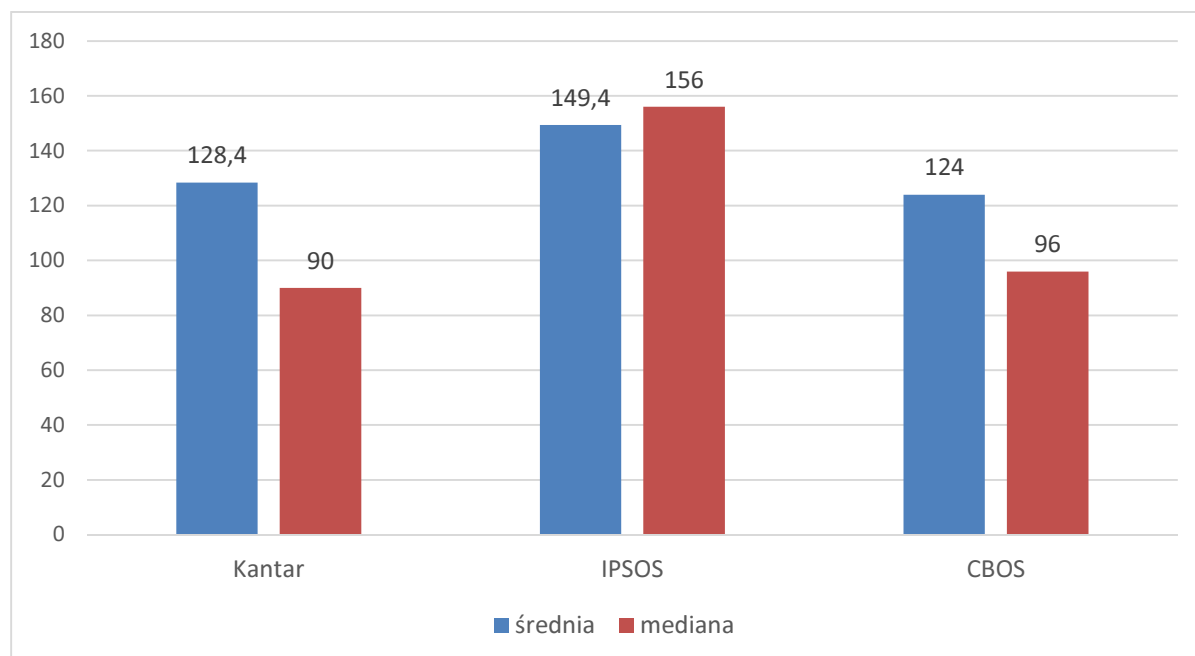
Respondenci, którzy wskazali w poprzednim pytaniu jako właściwą karę bezwzględnego pozbawienia wolności, zostali poproszeni o uściślenie, jak długo powinna ona trwać. Niezależnie od rodzaju sondażu, respondenci najczęściej

uważali, że sprawca określonego w pytaniu czynu powinien zostać pozbawiony wolności na czas od sześciu do dziesięciu lat¹¹.

Poszczególne kategorie odpowiedzi przekształcono następnie na wartości liczbowe, ustalając dla każdej wartości odpowiadającą jej liczbę miesięcy, a dla przedziałów liczbę miesięcy stanowiącą środek tego przedziału. Kary „więcej niż 25 lat” oraz „dożywotnie więzienie” zostały przekształcone na 300 miesięcy (25 lat). Po takim przekształceniu można było obliczyć średnią długość kary pozbawienia wolności, którą określili badani dla sprawcy opisanego przestępstwa. Uzyskane wyniki zostały zaprezentowane na wykresie nr 8.

Najbardziej surową karę pozbawienia wolności wymierzali respondenci z badania zrealizowanego przez Ipsos – średnia arytmetyczna wyniosła 149,4 miesiąca (ponad 12 lat), a mediana 156 miesięcy (13 lat). W pozostałych dwóch sondażach wyniki były podobne: w Kantar średnia arytmetyczna kary wyniosła 128,4 miesiąca (niespełna 11 lat), a mediana 90 miesięcy (7,5 roku), natomiast w CBOS średnia arytmetyczna wyniosła 124 miesiące (ponad 10 lat), a mediana 96 miesięcy (8 lat).

Wykres 8. Jak długo powinien przebywać w więzieniu? (w miesiącach)

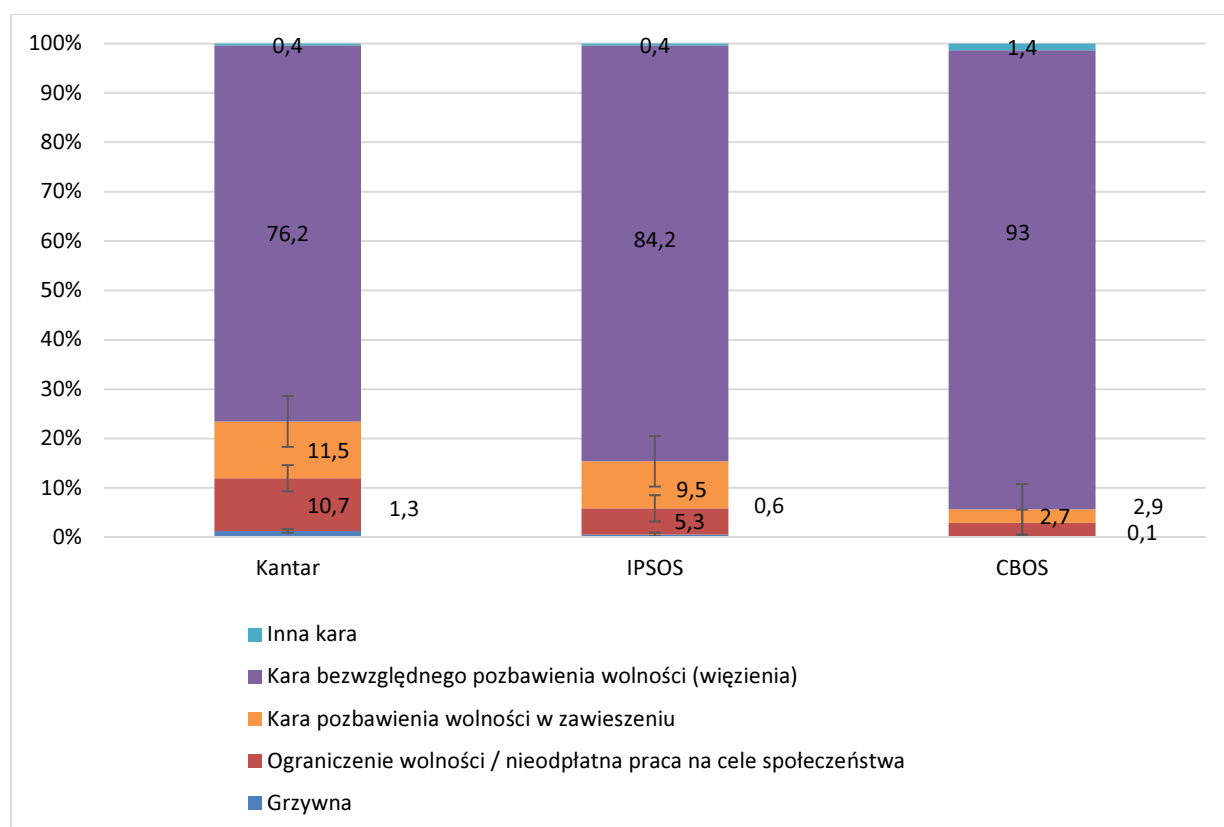
Następnie respondentów zapytano o to, jaką karę, ich zdaniem, powinien otrzymać ten sam mężczyzna, gdyby był już wcześniej karany za podobne przestępstwa. Tym

¹¹ Szczegółowe odpowiedzi respondentów znajdują się w tabeli nr 12 aneksu do raportu.

razem respondenci o wiele częściej niż poprzednio wskazywali karę pozbawienia wolności, która jednoznacznie zdominowała pozostałe odpowiedzi.

Jeśli chodzi o kategorię „innych kar”, w każdym z sondaży pojawiła się przynajmniej raz kara śmierci. Dodatkowo, obok wymienionych kar, respondenci wskazywali: karę dożywotniego pozbawienia wolności, przymusową pracę (obok kary bezwzględnego pozbawienia wolności), skromne warunki w więzieniu (obok kary bezwzględnego pozbawienia wolności), ciężką pracę (obok ograniczenia wolności) lub pracę na rzecz poszkodowanego do końca życia.

Wykres 9. A jaką karę, Pana(i) zdaniem, powinien otrzymać ten sam mężczyzna, gdyby był już uprzednio karany za podobne przestępstwa?

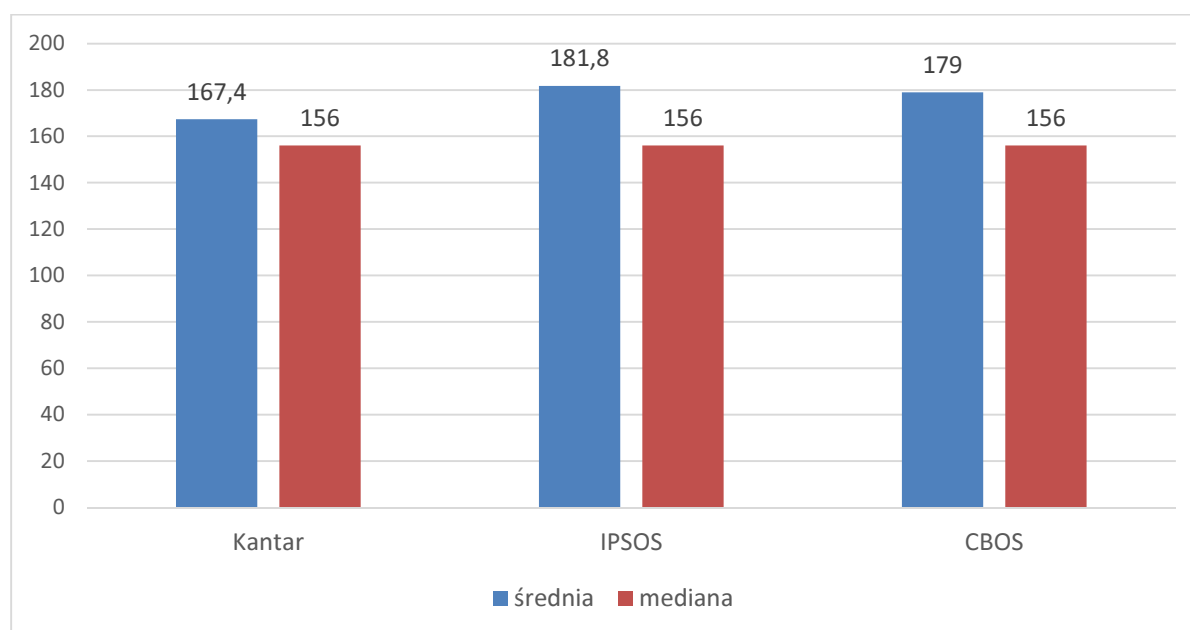
Podobnie jak wcześniej, ci respondenci którzy opowiedzieli się za skazaniem mężczyzny – tym razem uprzednio karanego – na bezwzględną karę pozbawienia wolności, zostali poproszeni o wskazanie, jak długo powinien on przebywać w więzieniu. W przypadku sprawcy recydywisty, respondenci zdecydowanie częściej sięgali po bardziej surowe kary. Większość ankietowanych wybrało karę powyżej

10 lat pozbawienia wolności¹². Ponadto, znacznie wzrósł odsetek „wymierzania” kary dożywotniego pozbawienia wolności (ok. 15% w każdym badaniu, podczas gdy w przypadku sprawcy uprzednio niekaranego odsetek ten wynosił średnio 7%).

Stosując tę samą metodologię co poprzednio, poszczególne odpowiedzi przekształcono na wartości liczbowe, ustalając dla każdej wartości odpowiadającą jej liczbę miesięcy. Zwraca uwagę, że jeśli chodzi o wymiar kary w przypadku sprawcy-recydywisty, respondenci w poszczególnych sondażach mieli dużo bardziej zbliżone zdanie. W badaniu Ipsos i CBOS średnia arytmetyczna „wymierzonej” recydywiscie kary pozbawienia wolności wynosiła ok. 15 lat, a w badaniu Kantar – 14 lat. W każdym z badań mediana wynosiła 156 miesięcy (13 lat).

Okazuje się zatem, że przy „skazywaniu” recydywisty respondenci byli bardziej zgodni w wyborze wymiaru kary pozbawienia wolności niż miało to miejsce przy wymierzaniu kary dla sprawcy uprzednio niekaranego.

Wykres 10. Jak długo powinien przebywać w więzieniu? (w miesiącach)

W dwóch sondażach – Ipsos i CBOS – wykorzystana w badaniu ankieta zawierała dodatkowe pytanie, które zostało ukształtowane w nieco odmienny sposób. Respondenci CBOS zostali poproszeni o wyrażenie opinii, czy sprawcy, który był wielokrotnie skazany za podobne przestępstwo (np. rozboju czy zgwałcenia) powinna

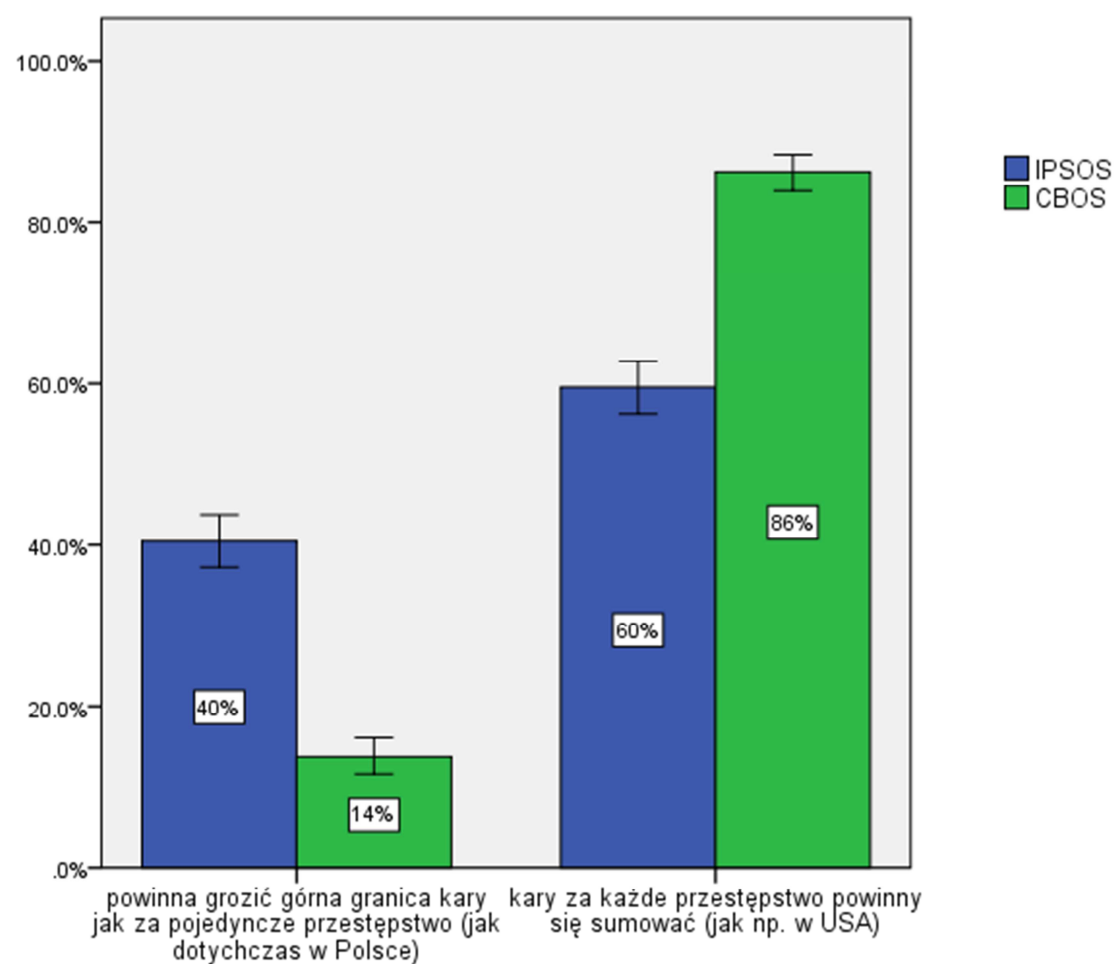
¹² Dla Kantar było to 56% odpowiedzi, Ipsos – 63%, CBOS – 61%.

grozić za to ta sama górna granica kary jak za pojedyncze przestępstwo (tak, jak to jest teraz w Polsce), czy kary za każde przestępstwo powinny się sumować (jak np. w USA)¹³.

Większość respondentów w obu sondażach była zwolennikami wprowadzenia sumowania kar. Należy jednak odnotować, że odpowiedzi na to pytanie znacznie się różniły w zależności od sondażu. Badani CBOS w zdecydowanej większości opowiedzieli się za wprowadzeniem sumowania kar za każde przestępstwo. Przeciwnego zdania był zaledwie co siódmy respondent. Natomiast w badaniu realizowanym przez Ipsos, mimo że także większość respondentów była za sumowaniem kar, to 40% respondentów było zdania, że ta kwestia powinna pozostać w Polsce bez zmiany. Tak duże różnice w odpowiedziach mogą być związane z odmiennym sposobem sformułowania pytania w obu sondażach, ale także można przypuszczać, że sama treść zadanego pytania mogła być zbyt niejasna i niezrozumiała dla respondentów. Prawdopodobnie więc nie można traktować uzyskanych w obu sondażach odpowiedzi jako w pełni porównywalnych. Opinia publiczna opowiada się więc za zmianą przepisów prawa karnego wprowadzającą sumowanie kar, jednak warto poddać jeszcze bardziej szczegółowej analizie dokładną skalę tych postaw.

¹³ Pytanie zmienione w Ipsos: *Czy sprawcy, który popełnił więcej niż jedno przestępstwo o podobnym charakterze (np. rozbój czy zgwałcenie): 1) powinna grozić górna granica kary jak za pojedyncze przestępstwo (tak, jak to jest teraz w Polsce), 2) kary za każde przestępstwo powinny się sumować (jak np. w USA), 3) Trudno powiedzieć.*

Wykres 11. Czy sprawcy, który był wielokrotnie skazany za podobne przestępstwo (np. rozboju czy zgwałcenia):

Zakończenie

We wszystkich omawianych w niniejszym opracowaniu sondażach, zdecydowana większość respondentów opowiedziała się za tym, że aby ograniczyć przestępczość i poprawić bezpieczeństwo obywateli, należy zaostrzyć przepisy prawa karnego i surowiej karać za przestępstwa. Najwięcej, bo ponad połowa respondentów w każdym badaniu, zajęła stanowisko, że należy zaostrzyć kary jedynie za poważne przestępstwa. Pozostali ankietowani (ok. 30% w każdym badaniu) odpowiedzieli, że należy zaostrzyć kary za wszystkie przestępstwa.

Polacy zgodzili się też z tezą, że podwyższenie kar za poważne przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu oraz wolności, jest wyrazem sprawiedliwości i zwiększa poczucie bezpieczeństwa obywateli. Niemal zawsze przeważająca część ankietowanych uważała, że karać należy bardziej surowo niż jest to określone w obecnie obowiązujących przepisach Kodeksu karnego. Wyjątek stanowiły drobne kradzieże, za które zdaniem Polaków nie potrzeba zaostrzać kar.

Zdecydowana większość badanych opowiedziała się za zawężeniem zagrożenia karą za popełnienie zabójstwa kwalifikowanego wyłącznie do kary dożywotniego pozbawienia wolności.

Przy przeważającej skłonności do zaostrzania prawa karnego, interesującym było stanowisko Polaków wobec wieku, od którego nieletni odpowiadają karnie tak jak dorośli. Większość respondentów było zdania, że wiek odpowiedzialności karnej nieletnich nie powinien się zmieniać (15 lat), a ci którzy byli innego zdania, najczęściej proponowali podwyższenie tej granicy.

Niewątpliwie spore różnice w wynikach trzech sondaży ogólnopolskich dają asumpt do kontynuacji badań tej problematyki. Między innymi z tego względu w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości zostało zaplanowane przeprowadzenie w 2019 r. ogólnopolskiego badania sondażowego, na zdecydowanie większej próbie respondentów, oferującego znacznie większą dokładność pomiaru. Badanie to pozwoli ustalić m.in. skalę wiktymizacji w społeczeństwie, poziom lęku przed przestępczością, punitowności i opinie społeczne o funkcjonowaniu organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

Aneks

Tabela 1. Czy uważa Pan(i), że aby ograniczyć przestępczość i poprawić bezpieczeństwo obywateli należy:

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Zaostrzyć przepisy prawa karnego i surowiej karać za przestępstwa	613	66,6	681	73,2	534	58,0
Wystarczy konsekwentnie karać według istniejącego prawa i nie należy zaostrzać kar	307	33,4	250	26,8	387	42,0
Ogółem	920	100,0	931	100,0	921	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	141	13,3	69	6,9	79	7,9

Tabela 2. Która spośród następujących opinii jest Panu(i) najbliższa?

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Należy zaostrzyć kary za wszystkie przestępstwa	315	32,4	355	37,9	266	28,0
Należy zaostrzyć kary jedynie za poważne przestępstwa	545	56,0	486	51,8	558	58,8
Należy zaostrzyć kary jedynie za drobne przestępstwa	42	4,3	22	2,3	15	1,6
W ogóle nie należy zaostrzać kar	69	7,1	75	8,0	110	11,6
Ogółem	971	100,0	937	100,0	949	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	90	8,5	63	6,3	51	5,1

Tabela 3. Obecnie za zabicie człowieka ze szczególnym okrucieństwem lub w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem albo rozbojem lub w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie lub zabicie więcej niż jednej osoby jednym czynem, grozi kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 12, kara 25 lat pozbawienia wolności albo kara dożywotniego pozbawienia wolności.

Czy zgadza się Pan(i), czy nie zgadza, że za to przestępstwo powinna grozić wyłącznie kara dożywotniego pozbawienia wolności?

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Zdecydowanie się zgadzam	415	42,2	440	47,8	539	57,0
Raczej się zgadzam	449	45,7	374	40,7	245	25,9
Raczej się nie zgadzam	92	9,4	86	9,4	102	10,8
Zdecydowanie się nie zgadzam	27	2,7	19	2,1	59	6,3
Ogółem	983	100,0	919	100,0	945	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	78	7,4	81	8,1	55	5,5

Tabela 4. Czy Pana(i) zdaniem, sprawców zabójstw umyślnych należy karać:

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Surowiej niż obecnie	768	76,2	804	83,1	745	80,5
Tak jak obecnie	192	19,0	154	15,9	175	18,9
Łagodniej niż obecnie	48	4,8	10	1,0	6	0,6
Ogółem	1008	100,0	968	100,0	925	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	53	5,0	32	3,2	75	7,5

Tabela 5. Czy Pana(i) zdaniem, sprawców rozbojów należy karać:

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Surowiej niż obecnie	634	63,7	715	74,3	603	67,7
Tak jak obecnie	309	31,1	234	24,3	268	30,1
Łagodniej niż obecnie	52	5,2	14	1,4	19	2,2
Ogółem	995	100,0	963	100,0	891	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	66	6,2	37	3,7	109	10,9

Tabela 6. Czy Pana(i) zdaniem, sprawców zgwałceń należy karać:

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Surowiej niż obecnie	829	82,2	844	86,7	864	91,1
Tak jak obecnie	150	14,9	120	12,4	81	8,5
Łagodniej niż obecnie	29	2,9	9	0,9	4	0,4
Ogółem	1008	100,0	972	100,0	949	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	53	5,0	28	2,8	51	5,1

Tabela 7. Czy Pana(i) zdaniem, sprawców drobnych kradzieży należy karać:

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Surowiej niż obecnie	459	46,4	399	41,8	229	26,3
Tak jak obecnie	427	43,2	469	49,1	499	57,1
Łagodniej niż obecnie	103	10,4	87	9,1	145	16,6
Ogółem	989	100,0	955	100,0	872	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	72	6,8	45	4,5	128	12,8

Tabela 8. Czy Pana(i) zdaniem, sprawców lichwy (działalność firm pożyczkowych omijających prawo) należy karać:

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Surowiej niż obecnie	736	74,7	710	73,8	738	80,8
Tak jak obecnie	197	20,0	234	24,4	159	17,4
Łagodniej niż obecnie	52	5,3	18	1,8	16	1,8
Ogółem	985	100,0	961	100,0	912	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	76	7,2	39	3,9	88	8,8

Tabela 9. Czy Pana(i) zdaniem, sprawców oszustw internetowych należy karać:

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Surowiej niż obecnie	639	65,3	634	67,6	668	76,6
Tak jak obecnie	293	29,9	288	30,7	193	22,2
Łagodniej niż obecnie	47	4,8	16	1,7	10	1,2
Ogółem	979	100,0	938	100,0	871	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	82	7,7	62	6,2	129	12,9

Tabela 10. Czy Pana(i) zdaniem, sprawców oszustw na wielomilionowe straty należy karać:

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Surowiej niż obecnie	786	78,8	733	76,5	809	87,9
Tak jak obecnie	171	17,2	211	22,0	110	12,0
Łagodniej niż obecnie	40	4,0	15	1,5	1	0,1
Ogółem	997	100,0	959	100,0	920	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	64	6,0	41	4,1	80	8,0

Tabela 11. Ludzie mają różne poglądy na to, jak surowo karać przestępców. Np. 21-letni mężczyzna, wcześniej niekarany, bierze udział w pobiciu i przy użyciu noża powoduje ciężkie uszkodzenie ciała innej osoby. Jaką karę, Pana(i) zdaniem, powinien otrzymać?

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Grzywna	48	5,0	18	1,8	12	1,2
Ograniczenie wolności/nieodpłatna praca na cele społeczeństwa	243	25,2	163	16,4	123	13,1
Kara pozbawienia wolności w zawieszeniu	152	15,8	167	16,8	145	15,4
Kara bezwzględnego pozbawienia wolności (więzienia)	521	53,9	644	64,8	650	69,6
Inna kara	1	0,1	2	0,2	7	0,7
Ogółem	965	100,0	1000	100,0	936	100
<i>Trudno powiedzieć</i>	96	9,0	6	0,6	64	6,4

Tabela 12. Jak długo powinien, Pana(i) zdaniem, przebywać w więzieniu (niekarany)?

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Miesiąc lub mniej	-	-	-	-	-	-
Dwa do sześciu miesięcy	2	0,5	1	0,2	2	0,4
Siedem do jedenastu miesięcy	2	0,5	5	0,9	5	0,9
Jeden rok	19	4,4	20	3,9	25	4,6
Dwa lata	17	4,0	30	5,9	31	5,7
Trzy lata	24	5,6	14	2,8	46	8,5
Cztery lata	15	3,5	23	4,5	22	4
Pięć lat	72	16,8	66	12,8	88	16,1
Sześć do 10 lat	122	28,3	95	18,6	122	22,3
11-15 lat	44	10,3	76	14,8	70	12,9
16-20 lat	27	6,3	46	9,0	37	6,8
21-25 lat	27	6,3	55	10,8	49	9
Więcej niż 25 lat	21	4,9	43	8,4	19	3,6
Dożywotnie więzienie	37	8,6	38	7,4	28	5,2
Ogółem	429	100,0	512	100,0	543	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	188		132		103	
<i>Nie dotyczy (wskazana inna kara)</i>	444		356		354	

Tabela 13. A jaką karę, Pana(i) zdaniem, powinien otrzymać ten sam mężczyzna, gdyby był już uprzednio karany za podobne przestępstwa?

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Grzywna	13	1,3	6	0,6	1	0,1
Ograniczenie wolności/nieodpłatna praca na cele społeczeństwa	106	10,7	53	5,3	28	2,9
Kara pozbawienia wolności w zawieszeniu	114	11,5	95	9,5	26	2,7
Kara bezwzględnego pozbawienia wolności (więzienia)	757	76,1	840	84,2	903	92,9
Inna kara	4	0,4	4	0,4	14	1,4
Ogółem	994	100,0	1000	100,0	972	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	67	6,3	2	0,2	28	2,8

Tabela 14. Jak długo powinien, Pana(i) zdaniem, przebywać w więzieniu (uprzednio karany)?

	Kantar		Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%	N	%
Miesiąc lub mniej					0	0
Dwa do sześciu miesięcy	0	0,0	2	0,3	3	0,3
Siedem do jedenastu miesięcy	4	0,6	1	0,1	5	0,7
Jeden rok	10	1,6	9	1,3	8	1,0
Dwa lata	28	4,3	19	2,8	26	3,3
Trzy lata	32	5,0	36	5,2	24	3,1
Cztery lata	14	2,2	23	3,3	9	1,2
Pięć lat	64	9,9	60	8,7	74	9,3
Sześć do 10 lat	131	20,4	107	15,3	155	19,6
11-15 lat	86	13,3	99	14,3	118	15,0
16-20 lat	59	9,1	61	8,8	69	8,7
21-25 lat	65	10,1	75	10,8	114	14,4
Więcej niż 25 lat	55	8,5	85	12,2	60	7,6
Dożywotnie więzienie	97	15,0	118	17,0	124	15,8
Ogółem	645	100,0	696	100,0	790	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	179		144		113	
<i>Nie dotyczy (wskazana inna kara)</i>	237		160		97	

Tabela 15. Czy sprawcy, który był wielokrotnie skazany za podobne przestępstwo (np. rozboju czy zgwałcenia):

	Ipsos		CBOS	
	N	%	N	%
Powinna grozić ta sama górna granica kary jak za pojedyncze przestępstwo (tak, jak to jest teraz w Polsce)	353	40,5	124	13,7
Kary za każde przestępstwo powinny się sumować (jak np. w USA)	519	59,5	776	86,3
Ogółem	872	100,0	900	100,0
<i>Trudno powiedzieć</i>	128	12,8	100	10,0